

BARDHYL BELISHOVA

VEÇANTI TË REHABILITIMIT TË VIKTIMAVE TË TOTALITARIZMIT KOMUNIST NË SHQIPËRI

Tanimë ka kaluar një kohë e gjatë (gati një dekadë) nga fillimi i proceseve rehabilituese të ish të përndjekurve politikë të regjimit totalitar komunist të Shqipërisë. Megjithatë, ende jemi larg rehabilitimit psikosocial dhe integritetit real e të plotë të tyre. Arritjet e deritanishme në këto dy drejtime janë larg kërkesave të normave ligjore, por edhe atyre humane. Një dekadë në proceset historike është e papërfillshme, por nuk mund të jetë e tillë për një periudhë tranzicioni, aq më tepër nëse e krahasojmë me shtete të tjera ish-komuniste të Evropës Lindore dhe nëse kemi parasysh se bëhet fjalë për fundin e shekullit të XX.

Duhet theksuar se dështimet në realizimin e një rehabilitimi psikosocial të pranueshëm nuk janë të vetmet në realizimin e objektivave të tranzicionit të kalimit të shoqërisë shqiptare nga diktatura totalitare në demokraci dhe të kalimit nga ekonomia socialiste (tërësisht e centralizuar) në ekonomi të tregut. Dështime të tjera më të mëdha dhe me më shumë pasoja kemi pasur në realizimin e objektivave në fushën e ekonomisë, rendit, në kthimin e pronës, në ndërtimin e një shteti të drejtë e të respektueshëm nga qytetarët, etj. Ajo që shqetëson më tepër është e vërteta se shoqëria shqiptare edhe pas një dekade tranzicioni nuk është më pak konfliktuale nga sa ishte pas rrëzimit të totalitarizmit komunist.

Edhe qytetari më i thjeshtë nuk mund të mos pyesë pse Shqipëria pati një komunizëm aq të egër, pse po kalon një tranzicion kaq të rëndë dhe me shumë pasoja? Pse ndodhi 1997-a? Pse ndodhi 14 shtatori 1998? Pse politika shqiptare pas regjimit komunist është aq e egër dhe konfliktuale? “Pse”-të janë të pafundme. Përgjigjet janë gjithashtu të shumta e të llogjikshme ose jo. Disa prej tyre: *është faj i politikës shqiptare, stabilitetin e pengojnë fqinjët, akoma nuk e dëshirojnë normalizimin e Shqipërisë të mëdhenjtë dhe se revoltën e vitit 1997 e organizuan amerikanët!*

Nëse në diktaturë përgjegjësia për gjithçka që ndodh është kryesisht e diktatorit (pa përjashtuar edhe shoqëritë nga përgjegjësitë e tyre), në rendet demokratike përgjegjësia është e përgjithshme, që nga qytetari më i thjeshtë deri te personalitetet më të larta të të gjitha fushave, sigurisht në shkallë të ndryshme. Nëse në një diktaturë drejton një diktator apo një kastë, apo një parti, në demokraci drejton e gjithë shoqëria. Prandaj në demokraci për suksesin është një domosdoshmëri që ajo të mos jetë *konfliktuale* dhe problemet që i dalin t’i zgjidhin në frymë vëllazërore. Sigurisht, në të njëjtën kohë sukseset e një shoqërie demokratike janë të kushtëzuara nga marrëdhëniet e mira ndërkombëtare. Është mendimi ynë se për dështimet e gjendjen e rëndë kanë përgjegjësinë e tyre politika, shteti shqiptar, OJQ-të dhe *e gjithë* shoqëria shqiptare. Nuk mund të përjashtohet as bota e qytetëruar që mori përsipër drejtimin e ndërtimit të rrezeve demokratike në ish-vendet komuniste të Evropës Lindore.

Përmendëm disa aspekte politike pasi jemi të mendimit se rehabilitimi psikosocial dhe integrimi nuk mund të realizohen jashtë kontekstit të një shoqërie demokratike, të qetë dhe të stabilizuar, krijimi i së cilës në rradhë të parë është objektiv i politikës. Shkaqet e gjendjes së rëndë në shoqërinë tonë, në mënyrë të vecantë në komunitetin e ish të përndjekurve politike, janë objektive dhe subjektive. Është koha të analizojmë rrugën dhjetëvjeçare. Për të realizuar arritjet e dëshiruara duhet të përcaktojmë si mund të ribëhet çka është bërë gabim dhe çka nuk është bërë të bëhet sa më shpejt. Është një detyrë komplekse dhe e rëndë, dhe i përket çdo individ, shoqërisë dhe bashkësisë ndërkombëtare.

Zgjedhëm temën “Veçanti të rehabilitimit të viktimave të totalitarizmit komunist në Shqipëri” pasi vlerësojmë se një nga shkaqet e gjendjes së sotme të rëndë të shoqërisë shqiptare dhe veçanërisht e ish-të përndjekurve politikë është se nuk u zbuluan e vlerësuan sa duhet *veçoritë e shoqërisë shqiptare* në përgjithësi, si edhe *veçoritë e persekucionit totalitarist, pasojave të tij dhe të proceseve të rehabilitimit e integritit në veçanti*.

Përfundimet janë nxjerrë kryesisht nga përvoja dhe vëzhgime personale gjatë 26 viteve të mia të burgut, punës time në shoqatën e të përndjekurve politikë politikë dhe punës kërkimore në QSHRMT, më tepër sesa nga një studim i mirëfilltë shkencor. Këto përfundime janë në *nivel hipoteze* dhe një pjesë e tyre janë përfshirë në hipotezat e projektit “Vlerësimi i nevojave dhe memorizimi” që QSHRMT-ja po realizon.

Mbi konceptin e totalitarizmit

Është Xhovani Amendola, një liberal italian, që krijoi më 1923-24 mbiemrin “totalitario”. Përkufizimet e deritanishme për totalitarizmin ende nuk kanë gjetur aprovim të përgjithshëm. Më i pranueshëm është ai i Rajmond Aron, filozof e politolog. Nëse *diktatura* sipas Leninit është “një pushtet që nuk kufizohet nga asnjë ligj, nuk kushtëzohet nga asnjë rregull dhe që bazohet drejtpërdrejt te forca”, totalitarizmi është “diktaturë e politikës së masave, pushtet total mbi individin që synon krijimin e njeriut të Ri!”. Prej shumë autorëve regjimi i parë totalitar vlerësohet ai i Rosberit në Francë 1793-94 i “Vullnetit të Shumicës”.

Totalitarizmat e shekullit të XX

Totalitarizmat e shek. XX filluan në Rusi në 1917, u pasuan në Itali në 1923 dhe Gjermani në 1933, dhe në vendet komuniste të Evropës Lindore pas vitit 1945. Diktaturat janë autoritare, tiranike dhe totalitare. Kanë ekzistuar dy lloje totalitarizmash: jo komuniste dhe komuniste.

Ndryshime ndërmjet totalitarizmave komuniste dhe jokomuniste

Rezulton se ndërmjet totalitarizmave komuniste dhe jo komuniste të Evropës ka ndryshime dhe veçanti të ndjeshme. Këto ndryshime konsistojnë edhe në rrugët e format e ardhjes, kohëzgjatjen dhe formën e përmbysjes së tyre.

a. Rrugët e vendosjes së totalitarizmave

Diktaturat jo komuniste në Itali dhe Gjermani kanë ardhur në fuqi në një rrugë në dukje ligjore, si një “vullnet i shumicës”.

Diktaturat komuniste janë vendosur respektivisht:

- në Rusi nëpërmjet një grushti shteti dhe e pasuar nga një luftë civile shumë e përgjakshme.
- në Jugosllavi dhe Shqipëri nga partitë komuniste, duke kombinuar luftën për çlirimin nga okupatori me elementë të luftës civile, për vendosjen e regjimit totalitar.
- Në vendet e tjera komuniste të Evropës Lindore totalitarizmi u imponua me forcë nga Bashkimi Sovjetik. Në këto zona u futën trupat sovjetike gjatë Luftës së Dytë Botërore. Kjo prezencë ushtarake u shfrytëzua për imponime politike.

Totalitarizmi fashist dhe nazist ruajtën institucionet (Pushtetin Gjyqësor, policinë, ushtrinë). Në përgjithësi nuk u prekën prona private e vogël dhe e madhe. Totalitarizmi komunist ishte më radikal në përmbysjet e tij të aparatit shtetëror dhe të industrialistëve dhe bankierëve. Njëkohësisht, totalitarizmi komunist ishte më i skajshëm në synimet e tij pasi *likuidoi pronën private, monopolizoi të gjitha fushat jetësore të shoqërisë, kufizoi ose ndaloi fenë*, etj.

b. Mbijetesa e totalitarizmave të Evropës

Totalitarizmi fashist në Itali, 1923-1943

Totalitarizmi nazist në Gjermani, 1933-1945

Totalitarizmi komunist në: Rusi, 1917-1989

Vendet ish komuniste të Evropës Lindore, 1945 –1989

Shqipëri, 1944- 1991

c. Rrugët e përmbysjes së totalitarizmave

Totalitarizmi fashist dhe nazist u përmbysën nëpërmjet një luftë botërore, ndërkohë që totalitarizmat komuniste falimentuan dhe në rrugë demokratike paqësore kaluan në shtete demokratike.

Të gjitha këto ndryshime kanë komponentët dhe influencën e tyre në proceset e demokratizimit. Ndryshime shfaqen edhe në shkallën e krimeve dhe persekucionit të popujve të vet dhe të tjerë, shkallën dhe llojet e pasojave, si edhe në qëndrimet post-totalitare ndaj tyre. Mendimi ynë është se totalitarizmi komunist i ka sjellë shoqërive ku ai u vendos më shumë pasoja sesa ai jo komunist (pasoja të lidhura me cënimin e pronës, luftën e klasave, ndalimin i fesë, etj). Pasoja më e rëndë mund të konsiderohet ajo e cënimit të unitetit të popullit nëpërmjet luftës së klasave. Terrori, politika e egër penale dhe politika totalitare komuniste kanë shkaktuar në shoqërinë shqiptare një armiqësi të një shkalle shumë të lartë. Përballimi i pasojave të totalitarizmit komunist paraqitet më i vështirë sesa përballimi i pasojave të atij jo komunist (veçanërisht për vështirësitë ose rezistencat në dënimin e të kaluarës, kalimin nga ekonomia socialiste në atë të tregut, kthimin e pronave, uljen e acarimeve ose armiqësive dhe pajtimin brenda shoqërisë, etj.). Ndryshimet midis dy llojeve të totalitarizmave janë shoqëruar me veçanti edhe në

proceset e ndërtimit të shoqërive demokratike post-totalitare dhe në proceset e rehabilitimit dhe integritit.

VEÇANTI TË TOTALITARIZMIT NË SHQIPËRI

Pasojat e totalitarizmit varen nga shkalla, lloji, kohëzgjatja dhe veçanti të tjera të persekucionit. Proceset e ndërtimit të shoqërive demokratike post-komuniste po zhvillohen nën një program të gjerë botëror të drejtuar nga Perëndimi. Mosmarrja parasysh e atipizmit të Shqipërisë si një vend ish-komunist i Evropës Lindore është një nga shkaqet e rëndësishme të gjendjes së rëndë të shoqërisë shqiptare sot. Njohja e këtyre veçorive nga ana jonë dhe bërja e qartë edhe tek të tjerët është kusht për të siguruar arritjet e dëshiruara.

Disa veçanti të totalitarizmit komunist në Shqipëri krahasuar me vendet e tjera komuniste të Evropës Lindore:

1. I vendosur nëpërmjet një lufte me elementet e luftës civile (si edhe në Jugosllavi).
2. diktatura më çnjerëzore dhe më e zgjatur në formën e regjimit Stalinist. Pushkatimet, torturat dhe keqtrajtimet, burgosjet politike masive, internimet e familjarëve kanë vazhduar deri në fund të viteve 80.
3. një totalitarizëm më ekstrem dhe më absurd:
 - Shpronësim total. Fshatari u la krejt pa tokë, pa gjedh, pa shpendë, kooperativat të drejtuara krejtësisht nga shteti, etj.
 - Ndalimi i punës private.
 - Ndalimi i fesë.
 - Lufta dhe diskriminimi "klasor" i pakrahasueshëm me vendet e tjera. Diskriminimi i qytetarëve të klasës së pasur, të familjeve të vjetra politike, të kulturës perëndimore, të intelektualëve të vjetër; heqja e së drejtës të pensionit të nëpunësve të lartë dhe të mesëm të Monarkisë, reduktimi i pensionit për të dënuarit politikë, heqja e së drejtës së arsimimit të lartë për fëmijët e kundërshtarëve politikë, heqja e të drejtës së ushtrimit të profesionit për motive politike, etj.
 - I vetmi vend komunist në Evropë që aplikoi totalitarizmin kinez në mënyrën e jetesës, në art, në kulturë, në politikë, etj.
 - Një izolim shumë më i thellë nga bota
 - Një shtet dhe shoqëri policore me një shtrirje të pakrahasueshme.

Disa veçori në pasojat e totalitarizmit krahasuar me vendet e tjera komuniste të Evropës Lindore janë:

1. Një shoqëri shumë më konfliktoze.
2. Pasoja të një shkalle më të lartë të persekucionit dhe indoktrinimit. Numër masiv i të persekutuarve, por edhe i të indoktrinuuarve dhe persekutorëve.
3. Fatkeqësitë, krimet, traumat janë shumë më të afërta në kohë. (Në vendet e tjera ish komuniste të Evropës Lindore, regjimet u moderuan pas vdekjes së Stalinit).

SHOQËRIA SHQIPTARE NË FUND TË VITIT 2000

Karakteristika të gjendjes së sotme

Siç u theksua më lart, ende nuk është realizuar një rehabilitim psikosocial dhe integrim i plotë i ish-të përndjekurve politikë në Shqipëri. Për më tepër, shumë qëndrime dhe veprime të shtetit dhe shoqërisë civile shqiptare gjenerojnë ngarkesa psikologjike te ky komunitet. Ndërkohë që shoqëria shqiptare është një shoqëri konfliktuale, e zhgënjyer, e pastabilizuar nga mungesa e sigurisë për jetën, prodhimi tejte i ulët kombëtar, papunësia, varfëria, shteti i korruptuar, shkalla e lartë e kriminalitetit dhe trafikeve, etj.

Një gjendje e tillë, ka ardhur si rezultat i faktit se në të gjithë vendet ish-komuniste të Evropës Lindore proceset e demokratizimit dhe kalimit të ekonomisë socialiste në atë të tregut u shoqëruan me pasoja më të rënda sesa ishin menduar dhe se sfida e rrëzimit të komunizmit rezultoi më e vështirë nga sa u mendua.

Ndërsa pasojat dhe gjendja e sotme e vendit tonë janë rrjedhojë edhe e faktit se nuk u mor parasysh se Shqipëria ishte një rast i veçantë, krahasuar me vendet e tjera ish komuniste të Evropës Lindore si vendi më i varfër dhe më i prapambetur, i fundit vend evropian që fitoi pavarësinë vetëm në 1912 dhe ku prapambetja më e madhe, madje edhe e drejta zakonore ka vepruar deri vonë, vendi më i izoluar nga bota e jashtme, me pronë private dhe veprimtari private zero, me ekonomi të centralizuar dhe të drejtuar plotësisht nga shteti, që i duhej të kalonte nga regjimi Stalinist në demokraci. Por veçantia më e madhe ka qenë në skajshmërinë e zhvillimit të luftës klasore dhe të likujdimit të pronës private që e çoi totalitarizmin komunist në një ngjashmëri me sisteme feudale e bujkërobërie.

Pikërisht për këto arsye, Shqipëria duhej të kishte *një program të mirëfilltë shkencor kombëtar të ndërtimit të rendit demokratik* dhe si pjesë e tij të ishte edhe rehabilitimi dhe integrimi i ish të përndjekurve politikë.

SHQIPËRIA NË FILLIM TË MIJËVJEÇARIT TË TRETË

Për shkak të veçantive historike dhe të pasojave të totalitarizmit, Shqipëria ka veçanti edhe në hartimin dhe zbatimin e një programi shkencor kombëtar për të ndërtuar një shtet dhe shoqëri me të vërtetë demokratike dhe të begatë. Demokracia pa stabilitet, pa mirëqënie shpirtërore dhe materiale nuk i duhet askujt dhe nuk i shërben të ardhmes. Në shërbim të hartimit të këtij programi po parashtrijmë disa mendime, si një kontribut modest në zgjidhjen e problemeve që kanë të bëjnë me rehabilitimin dhe integrimin e ish-të përndjekurve politikë, që është një detyrim ligjor dhe human për shtetin dhe shoqërinë shqiptare.

Rehabilitimi, shteti dhe shoqëria shqiptare

Proceset rehabilituese dhe integruese të ish-të përndjekurve politikë kanë shumë veçori. Identifikimi i tyre është një domosdoshmëri për realizimin e këtij rehabilitimi. Proceset rehabilituese filluan në Evropën Lindore duke u bazuar në përvojën rehabilituese të të mbijetuarve të torturës në Evropën Perëndimore dhe Amerikë. Por kjo përvojë ishte e pamjaftueshme për rehabilitimin dhe integrimin e ish-të përndjekurve politikë të totalitarizmit komunist shqiptar, shumica e të cilëve janë të mbijetuar primarë të torturës.

Vendi ynë nuk kishte asnjë traditë në proceset rehabilituese të të mbijetuarve të torturës. Sot mund të themi se falë ndihmës së botës së qytetëruar dhe për QSHRMT në mënyrë të veçantë të ndihmës norvegjeze dhe daneze (realizuar nëpërmjet RCT/IRCT) është arritur që të aftësohemi dhe të kemi grumbulluar një përvojë, sigurisht shumë modeste, në fushën e rehabilitim-integrimit. Më poshtë po shtjellojmë disa përfundime të nxjerra nga puna rehabilituese 6-vjeçare e QSHRMT-së:

1. Rehabilitimi i ish-të përndjekurve politikë në Shqipëri nuk është vetëm një çështje drejtësie dhe humanizmi, por është edhe çështje stabiliteti, kjo edhe për shkak të përmasave të të persekutuarve dhe të diskriminuarve, të pasojave dhe të vazhimit të persekucionit të ashpër, madje dhe krimeve të egra deri në fund të viteve '80. Sa më sipër është e rëndësishme të njihet nga shteti, shoqëria dhe miqtë e Shqipërisë që problemet e rehabilitim-integrimit të ish-të përndjekurve politikë të vlerësohen më drejtë.
2. Proceset rehabilituese dhe integruese nuk do të kenë arritjet e mjaftueshme po nuk u mor parasysh se ato do të realizohen nga një shoqëri në tranzicion, tejet konfliktuale dhe me prapambetje të jashtëzakonshme të shkencave shoqërore dhe veçanërisht në fushën e psikologjisë dhe shëndetit mendor dhe do të realizohen nga një vend me ekonomi në gjendje katastrofike.

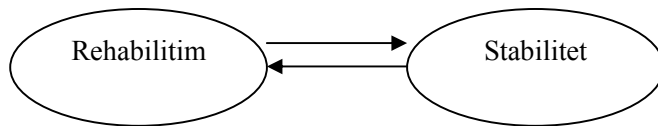
Rehabilitim-integrimi dhe zhvillimi i shkencave shoqërore

Rehabilitimi psikologjik kërkon kulturë dhe besim në psikologjinë kliniciste. Por në vendin tonë për shkak të prapambetjes në fushën e psikologjisë e ardhur nga totalitarizmi komunist kjo kulturë dhe ky besim janë në një nivel shumë të ulët, prandaj arrijmë në përfundimin se në vendin tonë duhet të ketë një program për edukimin shëndetësor të shoqërisë në përgjithësi dhe si pjesë e tij një program të veçantë për edukimin shëndetësor të ish-të përndjekurve politikë. Për përmasat e numrit të ish të përndjekurve politikë me pasoja post-traumatike është e pamundur që ndihma e nevojshme psikologjike të realizohet me këshillues profesionistë, kur dihet se grupi i parë i psikologëve (rreth 30 studentë) u diplomuan vetëm në verën e vitit 2000. Një zgjidhje do të ishte nga njëra anë trajnimi i aktivistëve të shoqatave të ish të përndjekurve politikë dhe vullnetarëve ish të përndjekur ose jo për të dhënë ndihmë psikologjike, për tua lehtësuar shqetësimet dhe përballimin e pasojave të persekucionit dhe të stresit të sotëm dhe nga ana tjetër ndërgjegjësimi i shoqërisë për domosdoshmërinë e trajnimit të mjekëve të përgjithshëm dhe arsimtarëve për probleme të stresit dhe pasojave të tij në shëndetin e njeriut.

Rehabilitimi dhe konfliktualiteti i shoqërisë

Pasoja më e rëndë e totalitarizmit është konfliktualiteti i trashëguar në shoqërinë shqiptare. Fatkeqësia më e madhe është se edhe mbas dhjetë vjetësh ky konfliktualitet nuk është zbutur. Ai është bërë objekt i trajtesës sonë pasi sot përbën një pengesë për realizimin e objektivave tona të rehabilitim-integrimit të ish të përndjekurve politikë. Rehabilitimi dhe integrimi real i ish të përndjekurve politikë mund të realizohet vetëm në një shoqëri të stabilizuar. Por në Shqipëri ky stabilitet jo vetëm nuk është vendosur, por

vendosja e tij kërkon edhe rehabilitimin dhe integrimin e komunitetit të ish të përndjekurve politikë. Jemi brenda një rrethi vicioz.

E vetmja rrugëdalje është që këto dy procese të ecin paralelisht.

Arritja e stabilitetit të shoqërisë shqiptare kërkon nga shteti dhe shoqëria zgjidhjen e një numri shumë të madh problemesh. Njeri prej tyre, jo më i rëndësishmi, është edhe qëndrimi i shtetit dhe shoqërisë ndaj të kaluarës totalitare.

Së pari, duhet të ndërjegjësohemi se e kaluara nuk harrohet, ajo përballohet. Çështja shtrohet *si* të përballohet në mënyrë që normalizimi i marrëdhënieve në shoqërinë shqiptare të arrihet sa më shpejt. E kaluara komuniste është një nga faktorët më frenues të proceseve të normalizimit të marrëdhënieve në shoqërinë shqiptare. Pasoja nga totalitarizmi komunist ka gjithë shoqëria shqiptare: ish të përndjekurit nga përndjekja, ish të diskriminuarit nga diskriminimi dhe të tjerët nga indoktrinimi. Në shoqërinë shqiptare duhet të ecin paralelisht të dy proceset: ai i rehabilitimit të ish të përndjekurve politikë dhe çlirimi nga indoktrinimi i të indoktrinuarve. Nëse në drejtim të rehabilitimit është punuar në njëfarë shkalle në drejtim të çindoktrinimit pothuajse nuk është punuar fare. Për të realizuar sa më sipër është i nevojshëm një program i *dekomunizimit*, ashtu si ai i denazifikimit, që ta çlirojë shoqërinë shqiptare nga pasojat e totalitarizmit. Pjesë përbërëse e këtij programi duhet të jetë edhe *ulja e konfliktualitetit*. Shoqëria gjermane ishte vetëm 12 vjet nën totalitarizmin nazist dhe në programin e ngritjes së demokracisë gjermane kishte si një pikë të veçantë, denazifikimin. Shqipëria qëndroi gjysëm shekulli në totalitarizmin komunist dhe ende nuk ka një program për dekomunizimin.

Thirrjet patetike për pajtim kombëtar kthehen në slogane boshe pa një program të realizimit të tij. Sharjet kundër komunizmit janë të pamjaftueshme për t'u çliruar nga pasojat e tij, përkundrazi ato e pengojnë këtë çlirim. Realizimi i pajtimit kërkon:

- Të vërtetën dhe çindoktrinimin
- Pendesën që nuk mund të realizohet pa çindoktrinimin.
- Ndjesën mbas pendesës. Nuk ka falje pa ndjesën.
- Pa falje nuk ka pajtim.
- Por falet gabimi, falet faji, nuk falet krimi!

Dënimi i krimit, e vërteta për të kaluarën realizohen nga shteti dhe shoqëria edhe nëse viktimat nuk e kërkojnë këtë! Në shoqërinë shqiptare ky problem akoma nuk shtrohet drejt. Realizimi i çindoktrinimit dhe aq më tepër i arritjes së pendesës, ndjesës dhe faljes është një detyrë jashtëzakonisht e vështirë, shumë më e vështirë se proceset reabilituese materiale, morale dhe shëndetësore. Konfliktualiteti ose armiqësitë në totalitarizëm janë shumë më të shtrira se në diktaturat jo totalitare. Ato nuk kufizohen ndërmjet të burgosurve, të internuarve dhe disa policëve, hetuesve dhe politikanëve. Pendesa, ndjesa kërkohet që nga udhëheqësit, funksionarët e lartë deri tek anëtarët e partisë, te ideologët, te arsimtarët, te shkrimtarët, te aktivistët e organizatave shoqërore, te brigadierët, etj.

Gama e problemeve që duhet të përfshijë një program të dekomunizimit është shumë e gjerë dhe nuk është objekt i trajtesës sonë, megjithatë poshtë po rendisim disa nga problemet që duhet të përfshijë ky program:

1. Një “Libër i Zi” për krimet, persekucionin komunist dhe shkeljet e të drejtave të njeriut.
2. Kritika jo vetëm për Stalinizmin, Enverizmin, por edhe Marksizëm-Leninizmin (Në shtypin e majtë nuk shkruhet as kundër Stalinizmit as kundër Enverizmit). Çindoktrinimi nuk mund të realizohet nëse nuk do të jetë objektiv i së majtës.
3. Çmitizimi i miteve të komunizmit dhe të socializmit.
4. Vënia në vend e së vërtetës historike për periudha dhe për personalitete të politikës dhe kulturës.
5. Vendosja e drejtësisë për kthimin e pronave (pronarët janë viktimat e totalitarizmit) dhe kompesimin material të ish të përndjekurve politikë.
6. Rehabilitimi dhe integrimi real të ish të përndjekurve politikë.

Pajtimi kombëtar nuk mund të arrihet po nuk qenë të drejtë dhe humanë ndaj ish të përndjekurve politikë në rradhë të parë, ata që kanë përgjegjësi morale për të kaluarën. Partia Socialiste, pa e diskutuar nëse është e drejtë, konsiderohet nga shumica dërrmuese e ish të përndjekurve politikë si vazhdim i Partisë së Punës. Prandaj kjo parti duhet të ketë në programin e saj realizimin e çindoktrinimit, pendesës, ndjesës dhe dënimit të krimeve, si kërkesë e drejtësisë, moralitetit dhe humanizmit.

Shtrohen pyetjet: a është e drejtë që sot ish të përndjekurit politikë që disponojnë dhjetra milionë lekë (letra me vlerë) dhe kanë prona të pakthyera prej qindra milionash, të jetojnë në varfëri? A është e drejtë që ish të përndjekurit vazhdojnë të jetojnë në vendet e internimit ose në shtëpi krejt të papërshtatshme dhe kushte çnjerëzore, në një kohë që gjenden fonde për shtëpi komode për deputetët, funksionarët, etj? Ashtu siç u gjenden fonde për strehimin e atyre që humbën shtëpitë në firmat piramidale, duhet të ishin gjetur fonde jo vetëm për strehim, por edhe për rehabilitimin dhe integrimin e të përndjekurve politikë. Në këtë gjendje a mund të bëhet pajtimi kombëtar?

Çfarë gjeneron stres tek ish-të përndjekurit politikë sot?

Ish të përndjekurit politikë, si e gjithë shoqëria shqiptare, jetojnë një periudhë të jashtëzakonshme stresante. Por ata i nënshtrohen edhe streseve të tjera të gjeneruara nga qëndrimet ndaj të kaluarës komuniste, si :

1. Pompoziteti i festimeve të 29 Nëntorit dhe teprimet në festimet përkujtimore të ngjarjeve të L.A.N.Ç dhe pjesëmarrja e udhëheqësve shtetërorë në këto festa.
2. Ceremonitë zyrtare të varrimit të ish gjeneralëve dhe madje të H.Lleshit, presidentit që ka firmosur pushkatimin e qindra viktimave, ligjin për internim, ndalimin e fesë, etj.
3. Nekrologjitë vlerësuese edhe në TV publik për ish funksionarët e lartë të totalitarizmit, duke përfshirë edhe funksionarët e sigurimit të shtetit.

4. Shfaqja e filmave me “heroizma” të sigurimit të shtetit, me luftë të klasave, etj.
5. Publiciteti i konsultave me ish ministrat e totalitarizmit.

Evitimi i këtij stresi të gjeneruar nga qëndrimet ndaj të kaluarës nuk kërkon mjete financiare, por vetëm urtësi dhe kulturë demokratike.

Politika dhe Stresi

(E kaluara, shteti, politika dhe pajtimi)

Shteti, politika dhe e gjithë shoqëria shqiptare deklarohen se janë për ndërtimin e shoqërisë demokratike dhe ekonomisë së tregut. Por realizimi i këtij objekti nuk është i lehtë. Në këtë rrugë ka shumë pengesa dhe një nga këto, jo pak e rëndësishme, është mjedisi konfliktual me armiqtë e trashëguara dhe me zemërimet, sharjet, inatet etj. që ushqehet përditë edhe nga stresi që gjeneron politika. Në luftë nuk ndërtohet as demokracia dhe as mirëqënia, ato mund të ndërtohen vetëm në një shoqëri me marrëdhënie normale, të mirëkuptimit dhe të konkurrencës së alternativave, por jo të armiqtëve dhe “luftërave”.

Konfliktualiteti kaq i lartë nga njëra anë konsumon energjitë e kësaj shoqërie, nga ana tjetër pengon funksionimin normal të logjikës së saj. E veçanta e shoqërisë shqiptare si në të kaluarën komuniste ashtu edhe në ato post komuniste është se komponentja absurde e veprimeve të shtetit dhe politikës është shumë e lartë. Nëse kjo komponente në diktaturë varet nga diktatori dhe klika e tij, në demokraci varet nga kultura dhe shkalla e konfliktualitetit të shoqërisë. Si rezultat i kësaj gjendjeje shumë qëndrime e sjellje të shtetit dhe politikës kanë qënë pa asnjë përfitim, madje të dëmshme edhe për ata vetë.

Një pengesë e normalizimit të marrëdhënieve në shoqërinë shqiptare është bindja se “proceset e demokratizimit në vendin tonë ecin sipas porosive të Katovicës”. Ta pranojmë apriori se nuk është e vërtetë. E mira e vendit kërkon një qëndrim aktiv për sqarimin e së vërtetës. Për t’i kthyer ata që e besojnë Katovicën, nga armiq në konkurrentë, është e nevojshme t’u ndryshohet ky qëndrim. Në ish të përndjekurit dhe jo vetëm ndër ta, mbijeton mendimi se Partia e Punës për t’iu shmangur përgjegjësive manovroi fillimisht me ndërrimin e emrit nga e ‘Punës’ në ‘Socialiste’ dhe se shumë shpejt u deklarua se Partia Socialiste s’ka asnjë lidhje me Partinë e Punës.

E vërteta për proceset e rinovimit të Partisë së Punës ose të krijimit të Partisë Socialiste është një çështje e rëndësishme për normalizimin e marrëdhënieve në Shqipëri. Ç’u bë Partia e Punës? *E vërteta* kërkon sqarim:

- a. Pse gazeta e P.S. mban emrin “Zëri i Popullit” dhe pse kjo gazetë mban vitin e botimit 1942?
- b. Ku shkuan mjetet financiare të P.P.SH dhe P.S. a ka të njëjtën llogari bankare?
- c. Anëtarët e P.P kanë bërë kërkesë për t’u pranuar si anëtarë të P.S?
- d. Pse në përvjetorin e Konferencës së Pezës marrin pjesë vetëm socialistët (ndoshta dhe disa të majtë të tjerë) dhe nuk u ftuan partitë të tjera?

- e. Përse në gazetën Z.P. nuk ka artikuj teorikë kundër totalitarizmit komunist, dhe Marksizëm –Leninizmit, shkrime kundër Stalinit, E.Hoxhës, etj?

Bëhen thirrje për pajtimin kombëtar për të mos parë nga e kaluara, për të parë përpara, për ta bërë Shqipërinë si Evropa! Por këto thirrje bëhen nga ata që jo vetëm nuk janë cënuar nga totalitarizmi, por kanë qënë edhe aktorë të tij. “Të mos shikojmë prapa”, por festat vazhdojnë si në totalitarizëm bazuar në mitet e komunizmit. Po kjo traditë e festave dhe e propagandës a nuk do ndonjë reduktim? A veprohet kështu në Evropë ose edhe në Ballkan, Jugosllavi, Greqi që nuk luftuan më pak se ne? Këto vende e kanë festë zyrtare, me pushim e me fishekzjarre ditën e largimit të ushtarit të fundit?

Organizohen konsulta me ministrat e regjimit komunist. Por harrohet politika e jashtme katastrofike deri e neveritshme dhe e turpshme e izolimit dhe e sharjeve e shpifjeve të paskrupullta. Harrohet se fshatari s’kishte qumësht, vezë, nuk ngopej me bukë, harrohet se gati 80% e popullatës ishte në fshat dhe nuk sigurohej ushqimi për popullatën. Dhe nëse do të ishte e nevojshme ndonjë bashkëpunim ose marrje e ndonjë mendimi a nuk mund të bëhej larg kamerave që të mos ngacmoheshin plagët e vjetra?

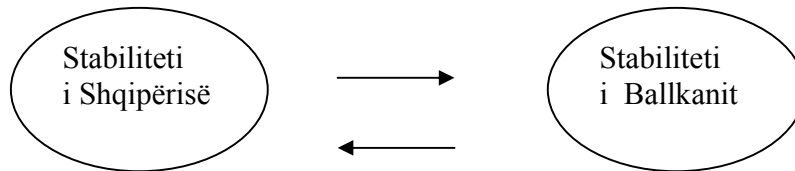
Shfaqen filma me armiq të klasave, me diversantë me sabotatorë etj. etj. E a e kanë të qartë se çfarë u kujtojnë të mbijetuarve të torturës? Me të vërtetë këta filma kanë vlera të mirëfillta artistike? Të paktën për hir të pajtimit duhej tani për tani të mos shfaqeshin. A është meritë të kesh qënë funksionar i lartë i regjimit totalitar? Pse TV publik duhet të japë nekronologji për ta? Pse gjeneralët e regjimit komunist dhe presidenti H. Lleshi duhet të përcillen me ceremoni zyrtare?

Nëse kërkohet të mos shihet prapa për të mirën e unitetit nuk duhet të shihet jo vetëm për turpin, por edhe për “lavdinë”. Kur edhe komshiut me të cilin është në armiqësi i ndodh një mort, shqiptari ndalon sazet e dasmës së tij! Këto qëndrime nuk tregojnë as mençuri, as moralitet as humanizëm. Le të shpresojmë që janë pasojë e indoktrinimit, pasionit, mungesës së kulturës demokratike.

Sa shumë flasim për tolerancën, por toleranca kërkon të paktën të heqësh dorë nga e drejta e festave, kur te pala tjetër me të cilën do të pajtohesh shkakton dhimbje dhe i kujton atë çka e ka armiqësuar me ty. Sa më sipër janë vetëm një pjesë e problemeve për normalizimin e marrëdhënieve të shoqërisë shqiptare. Sa janë ato? Ka ardhur koha t’i zbulojmë dhe t’i korrigjojmë. Ne vetëm e shtrojmë si problem që kërkon zgjidhje.

Pakti i Stabilitetit Ballkanik

Pakti i Stabilitetit Ballkanik ka si objektiv arritjen e stabilitetit ballkanik, që Ballkani të mos jetë më ‘fuçi baruti’. Stabiliteti do të jetë rruga drejt integritetit evropian dhe ky integritet është garancia e çlirimit përgjithmonë të shteteve ballkanike nga armiqësitë dhe luftat. Por nuk mund të ketë stabilitet ballkanik pa stabilitetin e çdo vendi të tij dhe stabiliteti i çdo vendi nuk arrihet lehtë dhe nuk do të jetë i qëndrueshëm pa stabilitetin e gjithë rajonit ballkanik.

Projektet e Paktit të Stabilitetit Ballkanik për ne do të jenë për probleme të stabilitetit të Shqipërisë dhe të stabilitetit Ballkanik.

Pakti i Stabilitetit Ballkanik dhe Shqipëria

Pakti i Stabilitetit Ballkanik (P.S.B.) është një shans historik, veçanërisht për ne shqiptarët me më shumë halle e probleme. Humbja e këtij shansi do të jetë e pafalshme. Ballkani ka nevojë për investime të mëdha në infrastrukturë dhe ekonomi, por edhe më të mëdha në fushën e demokratizimit e qytetërimit. Po nuk ecën paralelisht, ato që ndërtohen për vite prishen vetëm për disa ditë ose muaj. Por fatkeqësisht vërejmë se ka shumë pak projekte për demokracinë. Në të njëjtën kohë po realizojnë projekte më shumë ata që janë më të aftë në përpilim e realizim projektesh, sesa ata që kanë më shumë nevojë. Ndërsa projektet në rradhë të parë duhet të jenë për ato vende dhe ato probleme që janë më të qenësishme për arritjen e Stabilitetit Ballkanik.

Shqipëria është vendi me më probleme për të zgjidhur, por është edhe më i paaftë për të realizuar projekte. Drejtësia dhe mençuria kërkojnë që organizmat e PSB të ndihmojnë në hartimin dhe realizimin e projekteve në vendin tonë. Është totalitarizmi ekstrem dhe izolimi i plotë i Shqipërisë për ½ shekulli që shpjegon këtë gjendje të paaftësisë së shoqërisë shqiptare për përpilim projektesh. Vetëm nëpërmjet projekteve me PSB shoqëria shqiptare do të mund të dalë nga rrethi vicioz që përmendëm më lart. Vetëm nëpërmjet projekteve me PSB do të mundësohet të korigjohen ato që janë bërë gabim dhe do të bëhen ato që nuk janë bërë.

Stabiliteti i vendit nuk mund të arrihet pa një *program shkencor të pajtimit kombëtar*, i cili për veçantitë e shoqërisë shqiptare është jashtëzakonisht i vështirë për t'u hartuar dhe për t'u realizuar. Hartimi i tij nuk mund të arrihet pa pjesëmarrjen e shkencës shqiptare dhe bashkëpunimit të studiuesve tanë me ata të huaj. Nëse studiuesit tanë kanë akoma boshllëqe në njohuri e përvojë, studiuesit e huaj akoma nuk njohin veçantitë e totalitarizmit komunist dhe veçanërisht të atij shqiptar.

Pa këtë program nuk mund të hartohen projekte me të vërtetë të dobishme në realizimin e objektivave të PSB. Pa këtë program nuk do të arrihet impenjimi i shoqërisë, shtetit, politikës, shoqërisë civile, impenjim pa të cilin këto projekte nuk mund të jenë plotësisht eficientë.

Pakti i Stabilitetit Ballkanik dhe Ballkani

Edhe në realizimin e stabilitetit ballkanik ne shqiptarët kemi shumë veçori. Një ndër ato është se territoret që rrethojnë kufijtë shtetërorë të Shqipërisë banojnë nga shqiptarët dhe numri i tyre është afërsisht sa ai RSH-së. Si afria jonë e gjakut, ashtu dhe e mira e arritjes

së stabilitetit ballkanik kërkon nga ARCT të luajë një rol të veçantë në proceset e rehabilitimit dhe integritetit të viktimave të genocidit, totalitarizmit ose çfarëdo lloj dhune tjetër në Kosovë dhe Maqedoni.

ARCT dhe viktimat në Kosovë dhe Maqedoni

Me viktima nënkuptojmë të mbijetuarit e genocidit serb të torturës, të totalitarizmit dhe çdo dhune tjetër të organizuar, ish të përndjekurit politikë të djeshëm dhe të sotëm. Përvoja jonë, të ndërgjegjshëm se është shumë modeste, do të ndihmonte që në Kosovë dhe Maqedoni veprimtaria rehabilituese dhe parandaluese të jenë më efikente. Sa më sipër për shkak të lidhjes së gjakut, të kulturës, zakoneve, por edhe se jemi viktima të të njëjtit totalitarizëm komunist. Për nivelin e auditorit do të ishte e tepërt të zgjatesha në argumenta të tjerë të dobisë së krijimit të një network-u bashkëpunimi të tri qendrave tona. Krijimi i këtij Network-u, caktimi i objektivave dhe realizimi i tyre mund të arrihen vetëm si projekt i PSB, realizimi i të cilit kërkon edhe përkrahjen dhe bashkëpunimin e Network-ut Ballkanik të Qendrave të Rehabilitimit (BAN).

Pakti i Stabilitetit Ballkanik

Realizimi i Stabilitetit të Ballkanit është një program me të vërtetë shumë i vështirë. Ai as nuk mund të imagjinohet pa ndihmën e botës së qytetëruar. Por kjo detyrë lehtësohet disi, mbasi ne kemi një mundësi të ecim jo në një rrugë të pashkelur, por në një rrugë të njohur: *në rrugën e realizimit të Evropës së Bashkuar*. Evropa e sotme e bashkuar, e paqes e miqësisë, e lulëzimit të paparë jo shumë larg ishte Evropa e urrejtjes dhe armiqësisë reciproke e luftërave që shkaktuan dhjetëra milionë të vrarë. Evropa e sotme e Bashkuar të bind se edhe ne ballkanasit mund të arrijmë të bëhemi si evropianët, të paktën si fillim të bëhemi të mençur që t'i japim fund armiqësisë.

Evropa e Bashkuar nuk do të realizohet:

1. nëse gjermanët do të justifikoheshin me fajësimin e dënimit të Hitlerit, shokëve dhe partisë së tij. Përkundrazi ata i bënë analizë vetes dhe çka ndodhi ia atribuon kulturës së shoqërisë gjermane, rezultat i gabimeve historike të saj. Ata njohën veten, u penduan, kërkuan dhe kërkajnë ndjesë edhe gjermanët antinazistë edhe gjermanët e sotëm që nuk kishin lindur kur u kryen krimet e nazizmit.

2. nëse Evropa (veçanërisht fuqitë e mëdha) nuk do të kishin analizuar veten, nëse nuk do të kishin nxjerrë përgjegjësitë e tyre për këto dy luftëra botërore, nëse Gjermania do të ishte trajtuar vetëm si shtet i mundur dhe nuk do të ishte trajtuar edhe si partner, nëse nuk do të vlerësonte më tepër faljen se dënimit, nëse problemet nuk do të trajtonte me një frymë vëllazërore, nëse nuk do ishin demokratizuar normat ndërkombëtare, nëse politika nuk do të përmbahej moralitetit, nëse nuk do të ishte likuaduar sistemi kolonist.

Megjithë ndryshimet e pakrahasueshme të situatave dhe të kulturave ballkanike të sotme dhe evropiane të pas Luftës së Dytë, shumë mësim mund të nxirren nga kjo përvojë për të gjithë ne popujt e Ballkanit. Por një domosdoshmëri e fillimit të mirë të proceseve të realizimit të stabilitetit në Ballkan është analiza që duhet t'i bëjë shoqëria serbe vetes, si shoqëria e shtetit që shkaktoi këtë tragjedi të fundshekullit në disa popuj të Ballkanit.

Ashtu si shoqëria gjermane edhe shoqëria serbe duhet të kuptojë se gjithçka që ndodhi në territoret e ish Jugosllavisë nuk mund të justifikohet me një Millosheviç apo dhe me një parti apo klikë. Luftrat kundër Sllovenisë dhe Kroacisë, veçanërisht tmerret e genocidit në Bosnjë e Kosovë nuk janë një imponim i Milosheviçit: ato janë produkt i një kulture të përpunuar e kultivuar për dhjetra dekada e për shekuj brenda shoqërisë serbe. Autorë dhe protagonistë nuk janë vetëm disa politikanë dhe ushtarakë, por edhe akademikët, arsimtarët, shkrimtarët, historianët, inteligjenca e shoqëria serbe.

Dënimi i Milosheviçit dhe të gjithë atyre që kanë kryer krime është një domosdoshmëri, një zbatim i drejtësisë, zbatim i normave ligjore, i cili nuk mund të pezullohet nga asnjë personalitet ose institucion. Nga dënimi nuk mund të përjashtohen as edhe ata që kanë kryer krime dhe kanë shkelur të drejtat themelore të njeriut gjatë diktaturës totalitare në Jugosllavi.

Dënimi është një kërkesë e parandalimit, por është edhe një domosdoshmëri për rehabilitimin e komuniteteve të viktimave të torturës. Nga ana tjetër rehabilitimi i komuniteteve të viktimave është një domosdoshmëri për normalizimin jo vetëm të marrëdhënieve të shoqërisë së çdo vendi, por edhe të marrëdhënieve ndërballkanike. Por për normalizimin e marrëdhënieve të shoqërive ballkanike, pa të cilin nuk mund të arrihet stabiliteti, më të domosdoshme janë pendesa, ndjesa nga shoqëria dhe shteti serb dhe falja nga të dëmtuarit. Por pendesë, ndjesë dhe falje kërkohet edhe nga të tjerë për të sotmen dhe për të kaluarën. Më e vështira është arritja e pendesës se ajo nuk mund të arrihet pa zbuluar rrënjët e së keqes të ngulura thellë në histori. Asaj të keqeje që ka kultivuar egërsinë, urrejtjen, paragjykimet, padrejtësitë, etj. Edhe në këtë drejtim, Ballkani ka veçantitë e veta. Pa i evidentuar këto veçanti, që nuk mund të arrihen pa studime shkencore të mirëfillta, normalizimi i marrëdhënieve tona nuk do të arrijë parametrat evropianë.

Rehabilitimi i individit nuk mund të realizohet pa një mjedis normal. Por normaliteti i mjedisit është problem që nuk mund ta rregullojmë ne. Nëse ne marrim përsipër ta rregullojmë atë do të ishim "fantazioz" ose utopistë. Nëse ne qëndrojmë indiferentë ndaj këtij problemi do të ishim të pandërgjegjshëm si profesionistë dhe si qytetarë. Ne vetëm mund ta ngremë si pjesë të një problemi që shtrohet për zgjidhje nga shtetet dhe shoqëritë ballkanike. Për të realizuar objektivat e këtij Network-u duhet të bashkëpunojmë me RCT-në dhe partnerë të tjerë evropianë, por veçanërisht është domosdoshmëri e padiskutueshme bashkëpunimi me BAN.

Krahas punës rehabilituese dhe parandaluese që ne zhvillojmë sipas programeve tona, është e nevojshme që nëpërmjet BAN dhe RCT - Kopenhagen të përqipemi të influencojmë te PSB për të hartuar një program të Pajtimit Ballkanik, i cili është një objektiv jashtë mundësive tona, por realizimi i të cilit ka rëndësi për punën tonë rehabilituese. E keqja e kultivuar për dekada, shekuj nga e gjithë shoqëria nuk mund të

zhbëhet lehtë. Për të arritur sa më sipër është e nevojshme përfshirja e shoqërive të të gjithë vendeve tona. Nëse do të arrihet të kuptohet kjo nevojë, do të ishte një punë shumë e mirë. Realizimi do të jetë detyra e shtetit, politikës, shoqërisë, shkollës, medias, kulturës etj. Qendrat tona, Network-u Tiranë-Prishtinë-Tetovë, BAN do të jenë protagonistë të rehabilitimit dhe shëndetit mendor të këtij programi të madh.

Bibliografia

1. **Leon Poliakov**
“ Totalitarizmat e shekullit XX”
2. **Courtos, Werth, Pann**
“ Libri i Zi i Komunizmit”
3. **Stanley Chodorow, Mac Gregory Knox**
“ The Mainstream of Civilization”
4. **Anthony Giddens**
“ Sociologjia”
5. **Pjetër Pepa**
“ Dosjet e diktaturës”